

114.8(42)85.221
224

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ

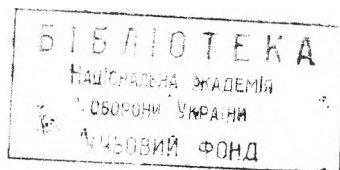
ВСЕАРМІЙСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

„МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬК (СИЛ) В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ
ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА КОНТРАКТНУ ОСНОВУ КОМПЛЕКТУВАННЯ”

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

26.09.2006р.

5610

Стасюк В.В., Литвиновський С.Ю. Виховна робота: методологія, організація і методика.: Навчально-методичний посібник: К.: ВП НАОУ. 2002. - 240 с. 4. Стратієнко О.Ф., Ротань М.П. Морально-психологічне забезпечення бойової підготовки та служби військ: Навчально-методичний посібник. - К.: КВГП. 1998. 5. Попович О.І., Петрович В.І., Стасюк В.В. Виховна робота в підрозділі: Навчально-методичний посібник. - К.: ВГІ НАОУ. 2000.

УДК 159.923

Горбенко Ю.Л.

КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА ДІАГНОСТУВАННЯ СВІДОМОГО ТА ПІДСВІДОМОГО КОМПОНЕНТІВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЩО ПРОХОДЯТЬ КОНТРАКТНУ СЛУЖБУ

В статтє раскрывается порядок проведения комплексной методики исследования ценностных ориентаций личности и обосновывается возможное использование ее как средства профессионального психологического исследования качеств военнослужащих, которые проходят контрактную службу.

In article the order of carrying out of a complex technique of research of valuable orientations of the person is opened. Possible use of a technique as means of professional psychological research of qualities of military men which pass contract service.

У ситуації, коли на державному рівні проголошено перехід на контрактний спосіб комплектування Збройних Сил, зміст ціннісних орієнтацій військовослужбовців повинен враховуватись як один із критеріїв зарахування на службу. Без урахування цього можна ще більше загострити суперечності між усвідомленням своєї співучасті в захисті Вітчизни та висуванням на перші місця матеріальних мотивів служби.

Враховуючи важливість дослідження ціннісних орієнтацій та відносно невелику кількість методів дослідження цього феномена, ми пропонуємо отримати необхідну інформацію за допомогою комплексної методики діагностування свідомого та

підсвідомого компонентів ціннісних орієнтацій (див. Додаток А). Ця методика дозволяє виявити цілу низку характеристик ціннісно-сислової сфери (стан її конфліктності, емоційну напруженість, що викликана відсутністю задоволення основних потреб і цілей життєдіяльності, ступінь самореалізації та спрямованість особистості). Крім того, розроблену методику можна використовувати з метою формування та добору груп для сумісної діяльності й виявлення формальних та неформальних лідерів.

Щоб вивчити структуру ціннісних орієнтацій та зрозуміти як ця система впливає на поведінку та діяльність, на нашу думку, необхідно використовувати одночасно методи діагностування як свідомих процесів, так і підсвідомих утворень.

У різних авторів [4] були спроби проаналізувати як свідомий, так і підсвідомий компонент ціннісних орієнтацій. Але при дослідженнях були застосовані методики, в яких проінтерпретувати взаємозв'язок цих компонентів достатньо складно із-за неможливості співставити отримані ієрархії цінностей.

З метою виявлення протиріч між свідомими та підсвідомими компонентами ціннісних орієнтацій, ми запропонували авторську методику діагностування ціннісних орієнтацій [4]. Нею передбачено проведення послідовно двох тестів А.М. Еткінда [12] та С.С. Бубнової [1].

Методика дослідження ціннісних орієнтацій С. С. Бубнової

За основу тесту С. С. Бубнової [1] була взята модель А. А. Бердяєва, яка виявилася найбільш доцільною для вирішення завдань тестування. Згідно з нею на "верхньому" рівні розташовані три типи цінностей: духовні, соціальні, матеріальні. Усі інші він розглядає як конкретне представлення одного з цих трьох типів. У результаті аналізу класифікації основних типів цінностей було виділено три ієрархічних рівні в системі ціннісних орієнтацій особистості, які відповідають трьом рівням їх вивчення:

1. Найбільш загальні, абстрактні цінності: духовні, соціальні, матеріальні. Духовні цінності, у свою чергу, поділяються на пізнавальні, естетичні, гуманістичні та інші. Соціальні – на цінності соціальної поваги, соціальних досягнень, соціальної активності і т.д.;

2. Цінності, які закріплюються в життєдіяльності й проявляються як якості особистості: домінантність, активність та інші;

3. Найбільш характерні способи поведінки особистості як засоби реалізації й закріплення цінностей-якостей.

Для визначення конкретних цінностей С. С. Бубнова провела добровільне тестування 620 осіб віком 14 – 45 років, у процесі якого їм було необхідно сформулювати найбільш значимі для себе цінності. Виявлено одинадцять цінностей, які притаманні в більшій чи меншій мірі всім респондентам. Згідно із класифікацією ціннісних орієнтацій за отриманими даними усі цінності були розподілені таким чином (рис. 1).

Ці одинадцять цінностей і були використані в нашому дослідженні [2, 3] для вивчення особливостей становлення ціннісних орієнтацій.

Процедура проведення передбачає попарне порівняння цих 11 цінностей відповідно ступеню суб'єктивної різниці між ними.

Респонденту пропонується прочитати наступну інструкцію: "У спеціальному бланку цінності попарно між собою зіставлені. Вам необхідно з наведених пар суджень вибрати, те яке, на вашу думку, найбільш значуще для Вас у порівнянні з іншим. При цьому, будь ласка, укажіть, наскільки значуще, в балах за десятибальною шкалою." Після отримання заповнених анкет відбувається комп'ютерна обробка даних.

Програмою передбачений підрахунок кількості перемог певної цінності, а також кількості набраних балів. У кінцевому результаті вибудовується ієрархія ціннісних орієнтацій з урахуванням кількості перемог та кількості набраних балів.

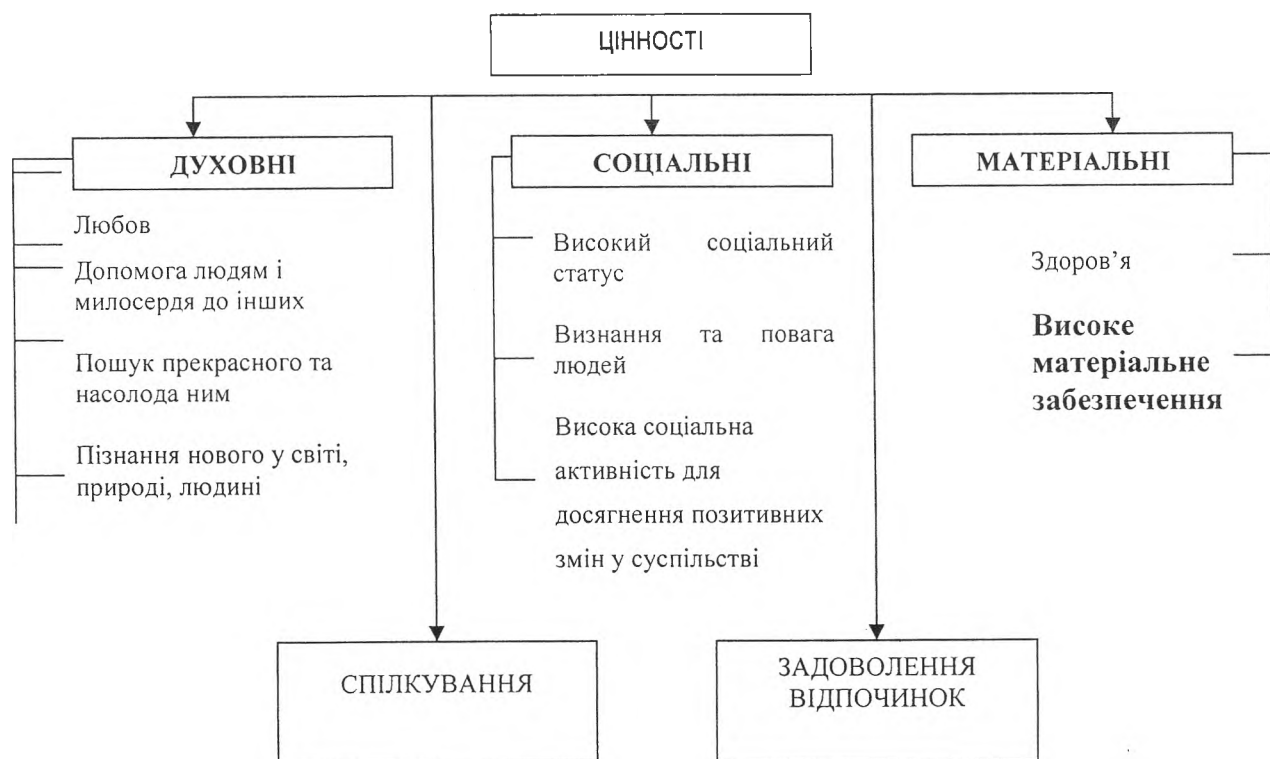

Рис. 1 Класифікація ціннісних орієнтацій (за С. С. Бубновою)

Перевагою даного методу є те, що за допомогою представленої методики можна оцінити когнітивну складову ціннісних орієнтацій, уникнувши при цьому соціально схвалюємих моментів. Завдання респондента полягає тільки в попарному зіставленні цінностей. Будувати ієрархію цінностей та ранжувати їх йому не потрібно. Це робить експериментатор у ході обробки даних, по опосередкованих характеристиках – по кількості цінностей, що вважаються більш важливими із представлених двох. При цьому відповіді респондентів не мають соціально схвального характеру, який виникає при лінійному ранжуванні тих самих цінностей. Тому послаблюється свідомий контроль за варіантами відповідей та зростає вплив на відповіді емоційних та підсвідомих компонентів психіки. Знижується також кількість соціально бажаних відповідей. Усе це, на думку С. С. Бубнової, дає підстави твердити, що “методику можна віднести до проєктивних, але все ж таки головним елементом, за допомогою якого проводиться ранжування, є свідоме, логічне оцінювання особистісної значущості цінностей, які пропонувались” [1, с. 39].

До позитивних сторін методики можна також віднести:

– запропоновані для порівняння цінності належать до одного рівня узагальнення, що не завжди враховується в методиці М. Рокіча;

– список цінностей не включає багатозначних понять, які можуть ускладнювати обробку отриманих даних.

За допомогою попарного ранжування цінностей у тесті, який запропонувала С. С. Бубнова, у нашому дослідженні виявлялася раціональна складовою оцінки цінностей. Збудована таким чином ієрархія є свідомою складовою процесу виявлення значущості цінностей.

Другою складовою процесу виявлення значущості цінностей є емоційна оцінка. В емоційних оцінках предмет оцінки автоматично пов’язується з емоційним переживанням

задоволення або страждання. У раціональних відображеннях цінностей оцінка предмета віддалена від емоційних переживань певною кількістю проміжних ланок. Але раціональна оцінка ніколи не є повністю вільною від емоційних переживань, вона являє собою розумове оперування емоціями. Такий процес (розумового оперування емоціями) ми спробували змодельовати шляхом проведення послідовно двох тестів.

Для особистості, у якої індивідуальна ціннісно-забарвлена картина світу збігається з реальною картиною світу або з її уявленням про реальну картину світу, побудована ієрархія цінностей повинна збігатися на свідомому й підсвідомому рівні. Розбіжності в ієрархіях цінностей можуть свідчити про неприйняття особистістю змін, які відбуваються у світі.

Дослідження ціннісних орієнтацій, як було з'ясовано, має свої специфічні особливості. Це пов'язано з тим, що ці орієнтації мають складну систему взаємодії свідомих та підсвідомих структур.

Не викликає заперечень те, що ціннісні орієнтації в основному формуються як свідоме ставлення до об'єктів зовнішнього та внутрішнього світу. Але, закріпившись у процесі життєдіяльності, таке ставлення, за поглядами В. О. Ядова [14, 15], стає вищим рівнем диспозиційної ієрархії, тобто за характером впливу стає підсвідомим. При цьому ціннісна орієнтація функціонує та впливає на діяльність, якщо стає постійно діючою установкою з досить сильним емоційним забарвленням [14]. Таким чином, щоб вивчити структуру ціннісних орієнтацій та зрозуміти, як ця система впливає на поведінку та діяльність, на нашу думку, необхідно використовувати одночасно методи діагностування як свідомих процесів, так і підсвідомих утворень.

“Колірний тест ставлень” А. М. Еткінда. Одним із тестів, який дозволяє виявляти підсвідомий компонент ціннісних орієнтацій, є “Колірний тест ставлень” запропонований А. М. Еткіндом [12].

“Колірний тест ставлень” – невербальний діагностичний метод, що відбиває як свідомий, так і неусвідомлюваний рівні ставлення людини. Процедура експерименту була розроблена А. М. Еткіндом. Колірна сенсорика досить тісно пов'язана з емоційним життям особистості. Цей зв'язок, підтверджений у багатьох експериментальних дослідженнях, широко використовується в ряді психодіагностичних методів. Можливість діагностики ставлення респондентів до “значимих понять, явищ і людей за допомогою відповідного методичного прийому підтверджена статистично, шляхом розрахунку коефіцієнта кореляцій між матрицею семантичних відстаней кольорів і стереотипів і матрицею середніх рангів кольорів в асоціаціях до відповідних стереотипів” [9, с. 181].

Процедура дослідження передбачає два етапи. На білому фоні, при денному освітленні, у випадковому порядку розташовувались вісім кольорів М. Люшера.

Респонденту надається список з одинадцяти цінностей (за С. С. Бубновою) та пропонується виразити своє ставлення до певної цінності у вигляді вибору кольору за наступною інструкцією: “Вам необхідно для кожної цінності підібрати один колір, який, на Вашу думку, найбільше всього підходить до неї, та другий, який найменше всього підходить до представленої цінності. Кольори можуть повторюватись необмежену кількість разів”. У випадку виникнення питань експериментатор пояснює, що кольори не повинні підбиратися відповідно до улюблених смаків (наприклад, кольорам одягу, автомобіля тощо).

У другій частині експерименту респонденту необхідно визначити ранги восьми кольорів М. Люшера за привабливістю, починаючи з найбільш “привабливих” кольорів і закінчуючи “непривабливими”.

Побудова ієрархії цінностей проводиться в результаті обробки отриманих у двох частинах експерименту даних; критерієм для розташування на відповідні місця в ієрархії є ранг кольору, що асоціюється в розкладці за привабливістю з вибраним поняттям.

Вибудована таким чином ієрархія цінностей є відображенням ступеня важливості цінностей на підсвідомому рівні.

За Д. І. Донцовим, “сама людина може зовсім не усвідомлювати, має проводити вона ціннісне відношення до дійсності чи ні, і якщо так, то яке. Дійсна ж сила ціннісного відношення від цього не губиться” [5, с. 67 – 76.]. Аналізуючи ці твердження, доходимо висновку: незважаючи на те що людина не завжди усвідомлює, якими цінностями у своєму житті вона керується, цінності завжди впливають на процес прийняття нею того чи іншого рішення. Пам’ятаємо також, що чим вище розташовані на ієрархічних сходинках смислові утворення, тим складніше робота по їх усвідомленню [14, 15], оскільки все ширше та невизначеніше стає межа смислополагаючої діяльності, усе складніше й опосередкованіше ті зв’язки й відношення, з яких формується динамічна смислова система.

Отже, метод кольороасоціативного експерименту відрізняється від інших кольірних методів своєрідним способом з’ясування реакцій на кольірні стимули й іншою постановкою завдання для тестового випробування.

Перевагою цього методу є виключення соціально схваленої складової при тестуванні. Але при цьому процедура інтерпретації тесту стає складною й займає значний проміжок часу. Для зменшення затрат часу на отримання результатів експерименту нами було розроблене програмне забезпечення, яке дозволяє значно прискорити цей процес (Свідоцтво про раціоналізаторську пропозицію № 21461 від 8.04.2004 р.).

Таким чином, описана вище методика дозволяє достатньо швидко та надійно отримати інформацію про підсвідому ієрархію цінностей особистості.

Комплексна методика діагностування свідомого та підсвідомого компонентів ціннісних орієнтацій. Для того щоб зменшити вплив недоліків описаних вище методик та з метою виявлення свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій, ми запропонували комплексну методику їх діагностування (див. додаток А). Нею передбачено проведення послідовно двох тестів – А. М. Еткінда та С. С. Бубнової. При тестуванні пропонується додержуватися правил застосування відповідних методик, за винятком того, що перелік цінностей залишається незмінним (використовувались цінності, запропоновані С. С. Бубновою).

Для зменшення затрат часу на підрахунок даних, отриманих по тестах, було розроблено програмне забезпечення, що дозволяє досить швидко отримати результати дослідження (Свідоцтва на раціоналізаторську пропозицію № 21406 від 9.04. 2003р., № 21461 від 8.04.2004р., № 21465 від 8.04.2004р.). Як підсумок обробки результатів вибудовуються дві ієрархії цінностей. Одна ієрархія, за тестом А. М. Еткінда, відображає підсвідомий компонент ціннісних орієнтацій, а друга, за тестом С. С. Бубнової, є показником свідомого компонента ціннісних орієнтацій. При зіставленні результатів тесту із з’ясування ціннісних орієнтацій особистості, згідно з тестом С. С. Бубнової, та результатів по тесту А. М. Еткінда, у якому визначався підсвідомий компонент ціннісної орієнтації, були виявлені розбіжності між рангами цінностей. Такі розбіжності, на нашу думку, свідчать про ступінь прояву внутрішньоособистісних конфліктів. За поглядами А. Маслоу [6, 7], самореалізація передбачає безконфліктний внутрішній світ особистості, тому, розраховуючи коефіцієнт узгодженості між рангами цінностей, можна припустити, що він буде показником самореалізації особистості.

Інтерпретуючи відмінності в місці однієї й тієї ж цінності в різних ієрархіях, можна отримати дані про ступінь розходження між потребою в досягненні внутрішньозначущих цінностей і доступністю такого досягнення. Наприклад, якщо цінність в ієрархії виявленій за допомогою тесту А. М. Еткінда, поставлена на першою, а в ієрархії, згідно тесту С. С. Бубнової, останньою, то це свідчить про максимальний ступінь розходження.

Таким чином, вивчення ціннісних орієнтацій особистості є важливим для визначення факторів, що впливають на формування особистості, а також для розгляду механізмів подолання протиріч та конфліктів ціннісно-сміслової сфери.

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що, аналізуючи взаємоузгодженість двох складових ціннісних орієнтацій, можна виявити:

- стан конфліктності ціннісно-сміслової сфери;
- емоційну напруженість, що викликана відсутністю задоволення основних потреб і цілей життєдіяльності;
- нахил до різних професій, що є важливим при профвідборі;
- основну спрямованість особистості, (за вищими в її ієрархії цінностями);
- ступінь самореалізації особистості (за коефіцієнтом узгодженості між рангами цінностей).

Крім того, на наш погляд, розроблену методику доцільно було б використовувати з метою формування та добору груп для сумісної діяльності й виявлення формальних та неформальних лідерів. Вона дозволяє також обирати шляхи впливу на особистість, виходячи з цінностей, які стоять на перших місцях, та враховуючи ті, що ігноруються; цілеспрямовано виховувати певні риси особистості, досліджуючи при цьому ефективність виховних заходів, виявляючи динаміку змін ціннісних орієнтацій.

При проведенні тесту з виявлення свідомого та підсвідомого компонентів ціннісних орієнтацій у масштабах групи можна розрахувати коефіцієнт ціннісно-орієнтаційної єдності групи та давати рекомендації по згуртуванню колективу й налагодженню міжособистісних стосунків.

Прикладним аспектом використання результатів застосування нашої методики може бути надання респондентам можливості ознайомитися з результатами дослідження. Усвідомлюючи та вибудовуючи власну ієрархію цінностей, особистість зможе реалізувати дві взаємопов'язані функції: функцію індивідуального виокремлення й функцію соціокультурної ідентифікації.

У результаті додаткового дослідження взаємозв'язку показників сформованості громадянських якостей та рангів значимих цінностей з'ясовано, що громадянські якості тим більше виражені, чим нижче в ієрархії знаходиться цінність “високе матеріальне забезпечення”, і навпаки, чим вище в ієрархії знаходиться ця цінність, тим менше виражені громадянські якості. Додатковим свідченням цього є узгодженість виявлених показників на свідомому та підсвідомому рівні. Закономірні взаємозв'язки свідомих та підсвідомих компонентів ціннісних орієнтацій військовослужбовців та їх громадянських якостей дозволяють констатувати, що якщо цінність “допомога людям і милосердя до інших” займає перші місця в ієрархії цінностей, то показники громадянських якостей збільшуються.

Крім того, встановлено, що адаптація особистості до соціального середовища ускладнюється, якщо неузгодженість між свідомими та підсвідомими компонентами ціннісних орієнтацій виявляється істотною. З урахуванням того, що чим менший коефіцієнт узгодженості, тим повніше збігаються ієрархії, зворотний зв'язок між параметрами, які досліджуються, підтверджує тезу А. Маслоу про те, що самореалізація особистості передбачає її безконфліктний внутрішній світ.

Отже, використання даних про зміст ціннісних орієнтацій військовослужбовців дозволить вирішувати гостру потребу переосмислення традиційних уявлень про військово-дидактичний процес, надасть йому особистісно-орієнтованого спрямування, підніме роль особистісного фактора в його організації.

Список використаної літератури: 1. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – №5. –

- С. 38 –44. 2. Горбенко Ю.Л. Методика дослідження міри прояву громадянських якостей військовослужбовців // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. Ювілейний випуск. – Київ, 2003. – С. 243 - 247.
3. Горбенко Ю.Л. Особливості становлення ціннісних орієнтацій у процесі професійної підготовки військовослужбовців: Дис. ... канд. психол. наук. – Київ, 2006. – 201 с.
4. Горбенко Ю.Л. Порівняльна характеристика методик дослідження ціннісних орієнтацій // Проблеми загальної та етнічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. –Т. V. – Ч. 7. – Київ, 2003. – С. 66 – 71.
5. Донцов А. И. О ценностных отношениях личности // Сов. педагогика. – 1974. – № 5. – С. 67 – 76.
6. Маслоу А. Г. Дальнейшие пределы человеческой психики / Перевод с англ. А. М. Татлыдаевой. – СПб.: Изд. группа “Евразия”, 1997. – 430 с.
7. Маслоу А. Г. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 2003. – 352 с.
8. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Уч. пособие. – Самара: Издательский дом “Бахрах”. – М., 2000. – 672 с.
9. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль “Направленность”. – К.: Миллениум, – 2004. – 521 с.
10. Столяренко Л.Д. Основы психологии. Ростов – н./Д. Феникс, 1997.-736 с.
11. Чена М.-Л. А. П'ять великих таємниць історичної психології. – К., 2005. – 128 с.
12. Эткінд А. М. Цветовой тест отношений и его применение к исследованию больных неврозами. Социально-психологическое исследование в психоневрологии / Под ред. Е. Ф. Бажина. – Л., 1980. – С. 110 – 114.
13. Юнг К.Г. Психология бессознательного. – М.: Канон, 1994. – 320 с.
14. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности.: Учеб. Для вузов. М.: Добросвет, 2000.- 596 с.
15. Ядов В. А. Социальная идентификация в кризисном обществе // Социологический журнал. – 1994. – № 1. – С. 30 – 42.

УДК 355.244.1

Грицюк В.М

ЗАВДАННЯ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ): СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ

Статья посвящена рассмотрению задач морально-психологического обеспечения в современных условиях.

In the article it was the historiography analysis of the problems of the Informational and Psychological counteraction

За сучасними поглядами морально-психологічне забезпечення підготовки та застосування військ (сил) – це комплекс узгоджених за метою, завданнями, напрямками, місцем, часом, послідовністю, сил та засобів, що застосовуються, заходів які здійснюються головнокомандувачем, командувачами, командирами (начальниками), штабами, органами з гуманітарних питань, іншими органами державного і військового управління та посадовими особами щодо формування, підтримання і поновлення у особового складу військ (сил) високого морально-психологічного стану, бойових та психологічних якостей, необхідних для успішного виконання всіх поставлених завдань, забезпечення інформаційно-психологічної та духовної безпеки військовослужбовців і населення країни.

Окремим напрямком діяльності органів військового управління варто розглядати здійснення заходів духовної підтримки військовослужбовців у взаємодії з представниками